

LIETUVIŲ TARMES PATS TYRĘS IR KITUS SKATINĘS (Minint 130-ąjį J. Rozwadowskio gimtadienį)

1997 metų pabaigoje (gruodžio 7 d.) sukanka 130 m., kai gimė vienas žymiausių lenkų kalbininkų lituanistų Janas Rozwadowskis. Jo mokslinės veiklos diapozonas gana platus: didis klasikinių kalbų žinovas, ižymus indoeuropeistas, slavistas ir lituanistas savo darbus rašęs lenkiškai, lotyniškai, prancūziškai ir vokiškai. Lituanistikos baruose jis darbavosi beveik visą savo mokslinės veiklos laikotarpi. Neseniai iš spaudos išėjo vienas didžiausių jo lituanistinių darbų „Zietelos apylinkių lietuvių tarmė Naugarduko krašte (Naugardijoje)“¹.

J. Rozwadowskis gimė 1867 m. Čarnoje (tarp Tarnuvu ir Dembicos), inžinieriaus šeimoje. 1885–1889 m. Krokuvos universitete studijavo klasikinę filologiją. 1891–1894 m. tobulinosi Leipcige, kur klausė A. Leskieno, E. Sieverso, E. Windischho paskaitų, lankė K. Brugmanno seminarus. 1895 m. grįžęs mokytoja-vo toje pačioje Krokuvos gimnazijoje, kurią pats buvo baigęs. 1897 m. apgynęs habilitacinių darbą, buvo paskirtas Krokuvos universiteto docentu, o nuo 1900 m. profesorium.

Krokuvoje J. Rozwadowskis dirbo iki gyvenimo pabaigos. Dukart (1912–1913 ir 1915–1916 m.) jis buvo išrinktas Krokuvos universiteto rektoriumi. Nuo 1903 m. buvo Lenkijos Mokslo akademijos narys, nuo 1920 m. jos viceprezidentas ir 1925–1929 m. prezidentas. Be to, jis buvo daugelio Europos šalių nacionalinių akademijų ir įvairių draugijų, tarp jų ir Lietuvių mokslo draugijos garbės narys. Mirė 1935 m. kovo 13 d.

Lietuvių kalba J. Rozwadowskis susidomėjo studijų metais. Ir puikiai išmoko lietuviškai. Lenkijos Mokslo akademijos archyve Krokuvoje yra išlikę daugybė smulkiai ir aiškiai rašysena (panašia į K. Būgos) rašytų išrašų bei santraukų iš įvairių, daugiausia senųjų lietuvių rašto paminklų. Jau vien tai rodo J. Rozwadowskį rimtai studijavus lietuvių kalbą. 1895 m. vienoje bibliotekoje aptikęs anoniminės gramatikos „Universitas lingvarum Litvaniae“ („Lietuvių kalbų visuma“) 1737 m. leidimą ir pamatęs jos svarbą lietuvių akcentologijai, iš naujo ją išleido 1896 m. Krokuvoje. Tais pačiais metais vokiečių ir lenkų kalbomis paskelbė plačią studiją apie šioje gramatikoje vartojamą kirčiavimo sistemą, smulkią ją palyginęs su F. Kuršaičio kirčiavimo sistema.

Suprasdamas didžiulę lietuvių kalbos tarmių reikšmę kalbotyrai, J. Rozwadowskis buvo vienas didžiausių sparčiai nykstančio pietrytinio lietuvių kalbos pakraščio tyrimo iniciatorių. Pirmiausia jam parūpo išsiaiškinti, kur lietuvių kalba dar vartojama. Tuo tikslu pagal 1890 m. A. Platerio surinktus duomenis apie

¹ Jan Rozwadowski. Litewska gwara okolic Zdzięcioła na Nowogródczyźnie. Dzieło pośmiertne. / Opracowanie Adam Gregorski. Konsultacja Jan Safarewicz, Kraków: 1995, 181. Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace komisji językoznawstwa, Nr. 59.

lietuvių kalbos gyvavimą Vilniaus gubernijoje jis sudarė ir 1904 m. paskelbė žemėlapį „Lietuvių kalbos Vilniaus gubernijoje žemėlapis“ („Mapa języka litewskiego w gubernii Wileńskiej“). Manytina, jog J. Rozwadowskis jau 1898 m. Anonimo slapyvardžiu, apdorojės A. Platerio sukauptus duomenis, išspausdino darbą „Lietuvių kalbos Vilniaus gubernijoje plotas“, („Obszar języka litewskiego w gubernii Wileńskiej“), kurio dėl tuo metu paastrėjusių santykų tarp lietuvių ir lenkų (tiksliau – tarp nesulenkėjusių ir sulenkėjusių lietuvių) savo pavarde skelbtį nerizikavo, nes nenorėjo būti įveltas į politiką. Netrukus (1914 m.) jis sudarė viso lietuvių kalbos paplitimo Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje žemėlapį „Lietuvių kalbos žemėlapis“ („Mapa języka litewskiego“).

Jau būdamas Krokuvos universiteto profesoriumi, J. Rozwadowskis atvyko į Zietelos apylinkes, kur 1901 ir 1903m. užrašė nemažą pluoštą tarmės tekstų. Jis yra tyrės ir kitas lietuvių kalbos tarmes. Krokuvos archyve tarp jo rankraščių yra išlikęs pluoštas tekstų (pasakų ir pasakojimų), užrašytų iš Šakių raj. Sudargo apyl. (be datos). Tie tekstai, perrašyti ne Rozwadowskio ranka, buvo padauginti ir vartojami kaip mokymo priemonė. Krokuvos universitete J. Rozwadowskis ilgą laiką dėstė lietuvių kalbą.

J. Rozwadowskio mokslinių interesų ratas labai platus. Atskirai jis yra tyrės graikų, lotynų, slavų, keltų, čigonų kalbų problemas. Daugelyje savo darbų jis remėsi lietuvių kalbų faktais. Minėtini jo darbai yra „Žodžių daryba ir žodžių reikšmė“ (Heidelberg, 1904m.), lietuvių „Draugijos“ (Nr. 16, 1908m.) žurnale išspausdintas K. Jauniui skirtas straipsnis apie žodį *skutulė*, „Lenkų kalbos istorinė fonetika“ (Kraków, 1915 ir 1923m.), įdomus straipsnis apie leksinius slavų ir iranénų ryšius (1915m.). Tais pačiais (1915) metais Lenkų enciklopedijos 3 tome paskelbė apibendrinamojo pobūdžio darbą „Baltų kalbos“. Po J. Rozwadowskio mirties T. Lehr-Spławińskio ir J. Safarewiczaus rūpesčiu išleistas reikšmingas veikalas „Studija apie slavų vandenų pavadinimus“ (1948m.). J. Rozwadowskio iniciatyva 1908 m. Krokuvoje buvo įsteigta lenkų slavistų žurnalas „Slavistikos metraštis“ („Rocznik slawistyczny“). Kartu su K. Nitschu 1913 m. jis įsteigė vieną iš populariausią polonistikos žurnalą „Lenkų kalba“ („Język polski“).

J. Rozwadowskis, net ir pasiekęs aukštus postus ir būdamas užsiémės įvairiais darbais, nenustojo domėjėsis lietuvių kalba ir rūpinėsis ypač Lenkijos okupuoto pietrytinio pakraščio lietuvių tarmėmis ir jų likimu. Jis megino organizuoti tų tarmių platų tyrimą. Tuo tikslu užsakė surinkti naujausias žinias apie lietuvių kalbos vartojimą vadinančiamame to meto Vilniaus krašte. 1928 – 1933 m. O. Chomiński sudarė „Lietuvių kalbos paplitimo Lenkijos respublikoje žemėlapį“ („Mapa obszaru językowego litewskiego w Rzeczypospolitej Polskiej“), kurio téra išlikę vos keli egzemplioriai. Svarbiausieji to žemėlapio šaltiniai ir nebaigtų rašyti komentarų nuotrupos yra J. Rozwadowskio archyve (juos reikėtų paskelbti).

J. Rozwadowskio iniciatyva 1926 m. buvo sukvesti žymiausieji lenkų kalbi-

ninkai (J. Baudouin de Courtenay, V. Porzezińskis, K. Nitschas, J. Otrębskis) ir nutarta aprašyti įvairias tuometinės Lenkijos lietuvių tarmes. Pats Rozwadowskis, matyt, ketino parengti spaudai Zietelos tarmės aprašą su tekstais. V. Porzeziński pradėjo tirti Lazūnų, o J. Otrębskis – Tverečiaus šnektą. Tačiau iš jų tik vienas J. Otrębskis gyvas būdamas suspėjo paskelbti „Rytų lietuvių tverečių tarmės“ aprašą („Wschodniolitewskie narzecze twereckie“, 1934 m.).

J. Rozwadowskio darbas „Zietelos apylinkių lietuvių tarmė Naugarduko krašte“ buvo išspausdintas praėjus daugiau negu 60 metų nuo autoriaus mirties. Kol kas nežinomas V. Porzezińskio rankraščių likimas.

J. Rozwadowskis buvo antrasis kalbininkas susidomėjęs Zietelos šnekta. Iki 1901 m. čia buvo lankėsis tik E. Volteris (1886 ir 1888 m.). Trečasis K. Büga Zietelos šnektą tyrė 1906 m. vasarą.

J. Rozwadowskį tirti Zietelos šnekta tikriausiai paskatino žymus lenkų etnografas kraštotyrininkas Michalas Fedorowskis (1853 – 1923). Pastarasis, dirbdamas agronomu ir administruodamas dvarus apie Ąšmeną, Gařdiną, Lỹdą, Naugarduką, Slānimą, Slùcką, Valkaviską ir kt., tarmiškai užrašinėjo gudų tauotosaką, papročius, burtus, tyrė florą ir fauną, rinko senas knygas, įvairius dokumentus, rankraščius, dailės kūrinius, kasinėjo pilkapius ir kt. Palaikė ryšius su daugeliu lenkų mokslininkų ir menininkų. Jo palikimą sudaro išpūdingas 8 tomo darbas „Lud białoruski“ („Baltarusių žmonės“). Pačiam Fedorowskiui įtakos daugiausia turėjo tokios lenkų kultūros asmenybės kaip O. Kolbergas, Z. Glogeris, J. Karłowiczius. Jo dvarą Podolėje (esantį netoli Zietelos), kur buvo sukaupti šie turtai, lankė daugelis žymių lenkų kultūros žmonių. Kaip tik tuo metu Podolėje tarnavo puiki pasakotoja zasečiškė Regina Dargevičiūtė (1876 – 1958). Iš jos lietuviškai mokytis bandė pats Fedorowskis. Ar tik ne ši lietuvaite paskatino M. Fedorowskį į Podolę pasikvesti paviešeti ir pagarsėjusį lietuvių kalbos mokovą J. Rozwadowskį, kuris vėliau (1904 m.) rašė: „Savo viešnagę Podolėje (1901 m.) paskyriau tirti mirštančiai lietuvių šnektais Zietelos (Diatlovo) apylinkėse“.

Reginą Dargevičiūtę, Zieteloje slaugiusią mažą vaiką, šio straipsnelio autoriui atsitiktinai teko sutikti vieną 1957 m. rudens pavakarę. Regina buvo smulkaus sudėjimo, nežiūrint solidaus amžiaus, gana tiesi, aukštoko ūgio, jaunatviškai žvitri. Ji kalbėjo temperamentingai, šiek tiek egzaltuotai, greitakalbe, nereitai pritrūkdama žodžiu (lietuviškai seniai buvo kalbėjusi). Per trumpą laiką ji, rodos, norėjo išpasakoti visą savo gyvenimą. Matyt, jai buvo šviesiausi aštuonei tarnybos metai „pas poną Federauską“, kuris porą metų Reginą leido mokytis kulinarijos, šeimininkavimo ir gero elgesio įmantrybių. Neveltui Regina pasakodama didžiavosi mokiusi lietuvių kalbos savo šeimininką Federauską ir „Kra-kovo profesorių“ (J. Rozwadowskio pavardės neprisiminė). Vėliau Reginą teko kalbinti dar porą kartų. Gaila, kad tuo metu apie jos minėtus žmones dar ne ką težinojau. O kai sužinojau, Reginos jau nebebuvo tarp gyvujų.

Kol J. Rozwadowskio Zietelos šnektais tekstai buvo išspausdinti, praėjo ko-

ne visas šimtmetis. Anksčiau šį darbą paskelbti veikiausiai sutrukdė gana sudėtinga netradicinė tekstu transkripcija. Šio barjero, matyt, nejveikė tiek pats autorius, tiek ir kiti rengėjai, kol neatsirado kompiuterinė technika. Transkripcijos prastinti nesiryžo pats, o kitiems neleido perdaug didelis J. Rozwadowskio autoritetas. Po mirties J. Rozwadowskio archyvą buvo perėmęs lenkų kalbininkas K. Nitschas. 1945 m. tuos tekstus perdavė į Lenkiją nusikėlusiam buv. Vilniaus Stepono Batoro universiteto kalbininkui baltistui Janui Safarewiczui (1904 – 1992), kuris pasitelkė buv. J. Rozwadowskio mokinį klasikinių kalbų specialistą Adamą Gregorskį (1906 – 1993). Pastarojo kalbininko atsidėjimu Zietelos tekstai spaudai buvo parengti jau 1956 m. Tačiau dėl transkripcijos, ypač dėl netradicinio kirčių žymėjimo, niekas nesiėmė parengto spaudai darbo leisti. Pagaliau darbas buvo pradėtas rinkti kompiuteriu. Po A. Gregorskio mirties spausdinamą darbą redagavo ir tvarkė Krokuvos kalbininkas prof. Leszekas Bednarczukas. Konsultacijomis prie šio darbo yra prisdėjęs ir kitas lenkų baltistas, puikus lietuvių kalbos specialistas prof. Wojciechus Smoczyński.

J. Rozwadowskio knygą „Litewska gwara okolic Zdzięcioła na Novogród-czyźnie“ sudaro: J. Safarewiciaus parašyta pratarmė, A. Gregorskio įvadas, J. Rozwadowskio užrašytų Zietelos šnekto tekstu faksimilės (79 psl.) ir jų transponavimas (rankraštį transponavo A. Gregorskis), J. Rozwadowskio „Medžiaaga Zasečią (kaimo) šnekto aprašui“, A. Gregorskio „Pastabos apie šnekto kalbą“, jo sudarytas lietuviškas-lenkiškas žodynėlis ir L. Bednarczuko baigiamasis žodis – Post scriptum. Gale pridėta trumpa Zietelos šnekto tyrimo bibliografija, sutrumpinimų sąrašas ir santrauka prancūzų kalba.

Tekstai įvairios tematikos: dainos, eiléraščių ar romansų vertimai, pasakos, sakmės, anekdotai, raudos, kai kurių papročių ar nuotykių pasakojimai. Gale pateikta gražių patarlių ir priežodžių pluošteliš. Bene daugiausia tekstu užrašyta (plg. p. 12–34) iš zasečiškės Reginos Dargevičiūtės. Juos J. Rozwadowskis pažymėjo raide R. Kiti tekstai užrašyti iš pagiriškių Mikalojaus Tilvikio, Jono ir Vincento Dicevičių, iš Teteikiuose gyvenusios Kiprijonas Bagdelytės. Tačiau tikslėsnės metrikos trūksta.

J. Rozwadowskio užfiksuoti Zietelos šnekto tekstai išliko autentiški, t. y. tokie, kaip kalbininkas tuo metu girdėjo ir pajégė užrašyti (vėliau jų neradagavo, netaisė ir nelygino). Užrašydamas pasakojimus ar dainas jis galėjo pasikliauti tik savo žiniomis. Nebuvo nusistovėjusi né to meto lietuvių kalbos rašyba, lygiai kaip nebuvo vienodos transkripcijos ir kirčiavimo tradicijos. Šių dienų požiūriu galėtume jam priekaištanti dėl įvairių transkripcijos, kirčiavimo, balsių kokybės ir kiekybės žymėjimo nelygumų ir kt. Pavyzdžiui, balsių ē rašė net ketveriopai, t. y. kaip e (*b'ég 'bék'*, *s'édo*, *zm'ējì*), ē (*jém'ē*, *nùm'irē*, *us's'inoréj*), ē (*m'égo*, *s'éd'ej̄*, *šénavóti* 'gerbti, saugoti') arba (*pon'*, *sùkn'*, *pràmulk'* 'prario'). Kirčiuotų ilgųjų balsių ilgumo atskirai nežymėjo. Jų ilgumą rodo priegaidės ženklas. Brūkšneliu virš raidės žymėjo tik nekirčiuotų balsių ilgumą. Lenkų kalbos pavyzdžiu kietajį arba sukietėjusį / nuosekliai rašė ī (*brōłuks*, *gułéj*, *łái-*

do), o minkštajį *I* – įvairiai. Priebalsių minkštumą daugiausia žymėjo minutės ženklu virš raidės (*apśisakē*, *bōčis*, *mańē*), rečiau dešinėje raidės pusėje viršuj (*b'ern'eł'ù*, *m'erg'āłē*, *v'ād'ē*). Nežinia kuo remiantis priebalsių junginių *kv*, *sv*, *tv* ir kartais tvirtaglio dvibalsio *au* antrasis dėmuo rašomas *f*, pvz.: *k'etf'irtōs* ~ *ketvirtōs*, *nakfót* ~ *nakvōt*, *sf'et'imám* ~ *svetimám*, *daŋgōfs* ~ *dangaūs*. Slavų kalbų pavyzdžiu neiginį *ne* dažniausiai rašo atskirai nuo veiksmažodžių: *n'e būs*, *n'e pasak'eī*, *n'è turi* ~ *nèturi*, rečiau *n'èvedei*, *n'erìj*.

J. Rozwadowskis palyginti gerai skyrė priegaides. Tačiau dėl pastangų pažymėti mišriakalbių zieteliškių įvairius tarimo atspalvius yra atsiradę ir nemaža nevienodumo. Kartais, atrodo, priegaidės tarsi supainiotos, pvz.: *b'ég'in'ēdam'i*, *būs'i*, *iškūlē*, *l'ep'ē m'ēlitkas*, *n'ekō*, *nulék'ča*, *pónas*, *slúžit* ‘tarnauti’, *tavórišas* ‘draugas’, *v'īras* greta *búč'a*, *išb'ēg'in'ējau*, *l'ēp'ē*, *m'ēlitkas*, *n'ēks*, *pōnā*, *slúžina*, *tavórišo*. Galimas daiktas, to svyravimo atsirado nuo tam tikrų žodžių pabrėžimo sakinyje, nuo šnekos tempo, teksto diktavimo ir kt.

Užrašinėtojas skyrė tris balsių ilgumus: ilguosius, trumpuosius ir pusilgius. Nepailgę trumpieji balsiai dažniausiai žymimi dvigubu kairiniu kirčio ženklu (graviu), pvz.: *aјs'i*, *aјsū*, *anà 'jì*, *būs*, *dürēs*, *durìs*, *g'erëst* ‘geriau’, *mōmà*, *momüt'ē*, *pàšouk'ē*, *sūrū*, *v'īsa*. Paprastą, viengubą gravį dažniausia turi nepakan-kamai pailgeję kirčiuoti (defonologizuoti) *a*, *e*, pvz.: *ànas* ‘jis’, *àn'is* ‘jie’, *gráz'ā* ~ *grázią*, *pō krūm'ālu*, *lák'e* ~ *lékia*, *p'irk'āłēn*, *stàłō*, *užrak'ē* ‘užrakino’, greta *hānas*, *kójāłēm'i*, *pasák'ēt*, *us'irák'ē*. Kartais šiuo kirčiu pažymėti sporadiškai pailgęję šiaip visada trumpi *i*, *u*, (*b'ít* ‘buvo’, *bōč'ùłō*, *gùli*) ir net ilgieji balsiai (*atlék'ē* ~ *atlékę*, *jà* ~ *jā*, *jém'ē* ~ *ēmę*, *jì* ~ *j_*, *namòp*, *sùrì* ~ *súrj*, *ślubō* greta *jā*, *namòp*, *súris* ir kt. Dėl priegaidžių defonologizacijos kartais pirmajame dėmenyje sukirčiuojamas ir šiaip jau iš prigimties tvirtagalis dvibalsis ar mišrusis dvigarsis, pvz.: *àjt* ‘eina, eiti’, *inlìndo* ~ *inliido*, *jiǔmtū* ~ *iimtū*, *p'irkō* ~ *pirko*, taip pat *kláus* ~ *klaūs*, *m'élžas'i* ~ *mełdziasi*, *pakláus'ē* ~ *paklaūsé*, *pam'íršō* ~ *pamiršo*, *s'únt'ē* ~ *siuñtē*, *v'érk'ē* ~ *veřkē* ir kt.

Antruoju dėmeniu einančių sklandžiųjų priebalsių J. Rozwadowskis cirkumfleksu niekada nežymėjo. Vietoj antrojo dėmens paprastai trumpą pirmajį dėmenį kirčiuoja dvigubu graviu, pvz.: *dabàrg'i*, *dànt'i*, *d'iržas*, *m'èrgā*, *pav'èrktū*, *rask'ìrs*, *šen*, *š'ìll'tì*, *tèn*. Kartais įvairiai rašomo net tvirtagaliai grynieji dvibalsiai: *aјs*, *aјs'im*, *sakoū*, bet *labài*, *vàikō* ir kt. Kiek neiprastai atrodo tvirtagališkai sukirčiuoti naujos kilmės dvigarsiai *eј*, *oј*, susidarę trumpėjant (nukritus galūnės *o*) veiksmažodžių su priesagomis -*éo*, -*ojo* būtojo laiko trečiojo asmens formoms, pvz.: *gułej*, *m'iegoj*, *n'ežnoj* ‘nežinojo’, *norej*, *stoř* greta *gułej*, *nuoréj*, *stój*. Galbūt tokiu būdu J. Rozwadowskis stengėsi pažymėti pusbalsio *j* tarimą ar jo dominavimą.

Nežiūrint čia minetų ir dar įvairių kitokiu ženklų kombinacijų, vartotų nykstančios Zietelos šnekto ypatybėms atspindėti, mums neiprasta J. Rozwadowskio transkripcija turi realų pagrindą. Ji leidžia akivaizdžiai pažvelgti į Zietelos šnekto fonetinės sistemos irimą.

Tikriausiai dėl informantų kaltės (lietuvių kalbos primiršimo) tekstuose pasitaiko nesuderintų kalbos dalių, pvz.: *pas'ūvo sūn'ālū advōbn'in'es* (=advobninius ‘šilkinius’) *maršk'inukūs* (p.5), *v'is'ī* (visos) *p'irk'ātēs použrak'in'ētōs* (p. 38), *bóba ch'itrast'e* (=chytresnė ‘gudresnė’) *kad* (=kap) *čertas* (p. 74); *dakt* (=dengt) *kalin'us, alè žōd'īs šihtas, geràs(t) kap kalin'ēj* (p. 74); *kap b'ēdōs nēerā, tai asmōkus* (=asmokų ‘pinigų’) *n'ērā* (p. 76).

Daugelis Zietelos šnekto atstovų buvo dvikalbiai arba daugiakalbiai. Nertas jų buvo išaugęs mišrioje šeimoje, o kitas ir suaugęs savo šeimoje lietuviškai nebekalbėjo. Anot K. Būgos net ir gryna lietuviškose šeimose išaugę asmenys dėl lietuvių kalbos skurdumo gudiškai kalbėjo geriau negu lietuviškai. Viena iš pagrindinių J. Rozwadowskio informančių Regina Dargevičiūtė anksti buvo tapusi našlaitė ir visą gyvenimą tarnavo pas svetimus slavakalbius žmones. Taigi informantų kalba nebuvo be priekaištų. Todėl įvairuojanti J. Rozwadowskio transkripcija yra jo ieškojimų, žmonių tarties ir fiksavimo derinimo vaisius.

Kad užrašytojas nenuėjo lengviausiu vienodinimo keliu yra didžiausia tekstu teigiamybė. Kitas dalykas, kad kalbininkas ne visur suspėjo pažymeti balsių priegaidę, kiekybę, priebalsių minkštumą ir kitką, bet pastarieji atvejai nėra labai dažni. Išlikę autentiški J. Rozwadowskio Zietelos tekstu užrašai gali stebinti ne vieną lingvistą, kaip tvarkingai ir sudėtinga transkripcija eksprontu jis gebėjo užrašyti rišlų svetimos kalbos tekstą. Pasitaikantis vienas kitas apsirikimas ar nenuoseklumas neturėtų pakenkti J. Rozwadowskio, kaip pagarsėjusio lituanisto, vardui.

J. Rozwadowskio užrašytų Zietelos šnekto tekstu rankraštis palyginti kruopščiai dešifrotas. Kaip ir kiekviename sudėtingame darbe, taip ir čia pasitaiko transponavimo riktu, klaidelį. Neretai praleistas kirtis, pvz.: *k'ājk'e = k'ājk'ē* (p. 1), *m'ergā = m'ērgā* (p. 24), *žantō = žántō* (p. 50), kartais pakeistas kirtis: *g'īhā = g'īhā* (p. 6), *namōp = namōp* (p. 9), *nor"es = nor"ēs* (p. 58), nepažymėti priebalsių minkštumai: *kūmēt = kūm'ēt* (p. 4), *mo²mūtā = mo²mūt'ā* (p. 6), *važāug'i = važ'āug'i* (p. 8), nepažymėti balsių ilgumai (kiekybė): *m'ē'rga = m'ē'rgā* (p. 4), *sun'āl'is = sūn'āl'is* (p.7), *tok'ē = tōk'ē* (p. 8). Pasitaiko praleistų raidžių, pvz.: *jūk'es'i = jū°k'es'i* (p. 2), *jū = jū°* (p. 10), *do = dor (<do ir, p. 14)*, žodžių sukeistų vietomis: *Potám kab ān'ēs jēm'ē kūlt'is = Potám kab jēm'ē ān'ēs kūlt'is* (p. 52) ir kt.

Bibliografijos skyrelyje trūksta K. Būgos darbų apie Zietelos šnektą, vienas ir tas pats E. Volterio darbas, suskaldžius jo pavadinimą, minimas du kartus. O Brochas straipsnyje „Zum Litauischen südlich von Wilna“ téra aprašęs tik Lydos apskrities Asavos ir Žirmūnų parapijų kalbą, o Zietelos apylinkėse nėra lankėsis.

Sie ir kiti netikslumai nemažina leidinio vertės. J. Rozwadowskio kadaise užrašytų ir dabar paskelbtų Zietelos šnekto tekstu reikšmė yra didžiulė. Tuo metu, kai šie tekstai buvo užrašyti, Zietelos apylinkėse lietuviškai kalbėjo dar įvairių kartų žmonės: seneliai, tévai ir vaikai. Lietuviškai mokančių ir supran-

tančių skaičius dar siekė ko ne tūkstantį asmenų, kurių daugiausia buvo Zasečių sodžiuje, mažiau Pagiriuse, Narčiuose, Strėloje, Teteikiuose ir kt. Nežinia, kiek lenkų kalbininkai J. Rozwadowskio palikimo archyve dar ras skelbtinų dalykų, tačiau leidinys „Zietelos apylinkių lietuvių tarmė Naugarduko krašte“ liks kaip vienas vertingiausių J. Rozwadowskio lituanistinių darbų, praturtinusių lietuvių dialektologiją. Už tai visiems lenkų kalbininkams, prisidėjusiems prie šio darbo parengimo spaudai, didžiausia mūsų padėka.

Aloyzas Vidugiris

REIKŠMINGI DARBAI IŠKILAUS KALBININKO ŠIMTMEČIU

XX amžiaus Europos kalbotyra neatskiriamai susijusi su lenkų kalbininko Jerzy Kuryłowicziaus vardu. Remdamasis struktūrinės analizės metodais šis nepaprastai platus akiračio tyrinėtojas atskleidė naujų perspektyvų lyginamojoje ir bendrojoje kalbotyroje, o savo novatoriškas mintis realizavo daugelyje monografijų ir kitų darbų, kurie savo tematika apima ne tik indoeuropiečių, bet ir kitų šeimų (ypač semitų) kalbas. Kokios gyvos dabar jo idėjos ir tradicijos, aki vaizdžiai rodo du dideli straipsnių rinkiniai, sudaryti Woiciecho Smoczyńskiego ir paskelbti šimtuju Kuryłowicziaus gimimo metinių proga. Vienas iš tų rinkinių, skirtas baltistikai ir slavistikai, išėjo kaip mūsų kalbininkams gerai žinomo tarpautinio žurnalo „Linguistica Baltica“ ketvirtasis tomas (Kuryłowicz Memorial Volume Part Two, Kraków, 1995, 333 p.). Kitas, dar didesnis, rinkinys yra skirtas bendriesiems bei metodologiniams kalbotyros klausimams ir įvairių (daugiausia indoeuropiečių) kalbų raidai (Kuryłowicz Memorial Volume Part One. Analecta Indoeuropaea Cracoviensia Vol. II, Kraków, 1995, 593 p.). Tą rinkinį čia ir norėtume trumpai aptarti. Iš tame paskelbtų darbų matyti, kaip Kuryłowicziaus mintys toliau tēsiamos ir atispindi dabartiniuose įvairių kalbų raidos tyrimuose.

Lietuvių istorinei kalbotyrai Kuryłowicziaus darbai ypač svarbūs savo metodologiniai ir teoriniai principai. Iš daugelio rinkinyje paskelbtų straipsnių čia norėčiau atkreipti dėmesį į tuos, kuriuose nagrinėjami dalykai galėtų paskatinti mūsų kalbininkus apmąstyti ir atidžiau patyrinėti atitinkamų lietuvių kalbos ir kitų baltų kalbų reiškinį raidą.

Ižymiojo kalbininko biografija, mokslo darbai ir jų metodiniai postulatai aptarti rinkinio sudarytojo ir redaktoriaus Smoczyńskiego įvadiname straipsnyje („Jerzy Kuryłowicz 1895–1978. On the hundredth anniversary of his birth“, XI–XXIV). Taikydamas indoeuropiečių kalbų lyginamajai gramatikai funkcinių pozūrių į kalbą, Kuryłowiczius daugiausia tyrė ne atskirus kalbos elementus, bet jų tarpusavio santykius ir jų sistemų geneologiją, o tuos kalbų vienetų santykius apibréžė atsižvelgdamas į jų opozicijas, neutralizacijos atvejus ir hierarchiją.